

Tungkol Saan ang Modyul na Ito?

Sa pangkalahatan, nais ng mga tao na malaman ang nangyayari sa kanilang paligid. Nais nilang malaman ang nangyayari sa kanilang bayan at pati na rin sa mundo. Ikaw? Alam mo ba ang nangyayari ngayon sa inyong komunidad, sa iyong bayan o sa mundo? Nakapagbasa ka pa ng dyaryo kamakailan? Alam mo ba ang mga isyu na napag-uusapan ngayon sa mga programa sa radyo? May nalalaman ka ba sa mga pangyayaring naipapalabas sa telebisyon? Alam mo rin kaya kung paano ka maiimpluwensyahan ng mga pangyayaring ito? Kung naitatanong mo na ang mga ito sa sarili mo, samakatuwid ang modyul na ito ay para sa iyo.

Bilang Pilipino, responsibilidad mong alamin ang mga bagay-bagay na nangyayari sa iyong paligid araw-araw. Puwede itong makapagpabago ng buhay mo sa maraming paraan. Halimbawa, kung tumaas ang presyo ng gasolina, maapektuhan ka rin nito dahil tataas ang presyo ng mga bilihin. Ang mga desisyon ng mga pinuno ng bansa ay nakakaapekto sa lahat ng mamamayan. Pero hindi ito tumitigil diyan. Kailangan din nating malaman ang mga pangyayari sa ibang mga bansa dahil ang Pilipinas ay bahagi nang pandaigdigang komunidad. Hindi nito makakayanang mabuhay nang mag-isa. Ang mga pangyayari sa iba't ibang bahagi ng mundo ay nakakaapekto sa ating lahat.

Ang modyul ay magtuturo sa iyo ng mga sinasabing pandaigdigang mga isyu o mga bagay na nakakaapekto sa buong mundo.

Ang modyul na ito ay binubuo ng tatlong aralin:

Aralin 1 — *Ilang Isyung Pandagdig at Kanilang mga Epekto sa Pilipinas*

Aralin 2 — *Ang mga Tugon ng Mundo*

Aralin 3 — *Ikaw at ang Mga Pangyayari sa Mundo*

Anu-ano ang mga Matututuhan Mo sa Modyul na Ito?

Matapos pag-aralan ang modyul na ito, may kakayahan ka nang:

- ◆ talakayin ang mga isyu na nakakaapekto sa daigdig tulad ng AIDS, ang paggamit ng mga mina sa lupa at armas nukleyar, di-wastong pagtatapon ng nakalalasong dumi, ilegal na pangingsida at polusyon;
- ◆ ipaliwanag ang pandaigdigang mga isyu na nakakaapekto sa iyo, iyong komunidad, bayan, Asya at sa mundo.
- ◆ isa-isahin ang mga paraan kung paanong ikaw at ang iyong komunidad ay makatutulong upang mabawasan ang mga pandaigdigang suliranin; at
- ◆ magpatupad ng isang proyekto sa komunidad na sumasagot sa isang isyung pandaigdig.

Anu-ano na ang mga Alam Mo?

Bago simulan ang pag-aaral sa modyul na ito, sagutin muna ang simpleng pagsusulit upang malaman nating kung ano na ang alam mo sa mga paksang tatalakayin.

- A. Mula sa mga nakatala sa ibaba, lagyan ng markang tsek (4) ang mga isyu o suliranin na nakakaapekto sa iyong kumunidad at sa mundo.

- _____ 1. AIDS
- _____ 2. *global warming*
- _____ 3. polusyon
- _____ 4. pakikidigma gamit ang mga kemikal
- _____ 5. mga mina sa lupa
- _____ 6. pang-aabuso sa mga bata
- _____ 7. ilegal na pangingisda
- _____ 8. ilegal na pangangahoy
- _____ 9. pagkasira ng mga natural na tirahan
- _____ 10. pagkawala ng ibang uri ng mga hayop

- B. Bilugan ang titik ng bawat tamang sagot sa mga sumusunod.

- 1. Ano ang ibig sabihin ng AIDS?
  - a. isang sakit na nakakamatay
  - b. uri ng armas
  - c. istrategiya sa paglaban sa mga kriminal
  - d. pandaigdigang pulisya
- 2. Ano ang mina sa lupa?
  - a. isang armas militar
  - b. isang uri ng lupa

- c. isang piraso ng ari-arian
  - d. isang daang-yungib na ginagamit sa pagmimina ng mga mineral.
3. Anu-ano ang bumubuo sa nakalalasong dumi?
- a. basura mula sa mga bahay
  - b. nakapipinsalang dumi dulot ng mga gawain ng tao
  - c. mga materyal mula sa halaman
  - d. napanis na pagkain
4. Ano ang sanhi ng polusyon sa kapaligiran?
- a. pagtatambak o pagtapon ng mga halamang materyal sa iyong kapaligiran
  - b. pagtatambak o pagtapon ng mga nakapipinsalang substansiya sa iyong kapaligiran
  - c. pagtatambak o pagtapon ng lupa sa iyong kapaligiran
  - d. pagtatambak o pagtapon ng maduming tubig sa iyong kapaligiran
5. Alin sa mga sumusunod ang hindi isang paraan ng ilegal na pangingsda?
- a. pangingsda na gumagamit ng dinamita
  - b. pangingsdang *muro-ami*
  - c. ang paggamit ng lambat na may malalaking butas
  - d. pangingsda na gumagamit ng *cyanide*
- C. Mula sa mga nakatala sa ibaba, lagyan ng (4) ang mga aytem na sa tingin mo ay makakatulong na mabawasan ang polusyon.
- _____ 1. paghiwa-hiwalay ng basurang nabubulok sa mga basurang di-nabubulok
  - _____ 2. pagtapon ng basura sa mga ilog o karagatan
  - _____ 3. pagbabawas ng paggamit ng mga produktong hindi nabubulok nang natural upang mabawasan ang mga dumi na nakapipinsala sa kalikasan
  - _____ 4. ang paggamit muli ng basura (recycling)
  - _____ 5. paggamit ng plastik kahit hindi naman talaga kailangan
  - _____ 6. paglahok sa mga gawaing paglilinis ng kumunidad
  - _____ 7. pagtapon ng mga waste nang walang pakundangan
  - _____ 8. pagsulat sa mga opisyal ng pamahalaan upang iulat ang mga kumpanyang nagdadagdag sa kapinsalaan ng ating kaligiran
  - _____ 9. paggamit muli ng mga lumang lalagyan na babasagin

_____10. pag-kompost ng mga basurang nabubulok nang natural

- D. Bakit kailangan nating mga Pilipino na makibahagi sa isyu tungkol sa AIDS? Isulat ang sagot sa nakalaang patlang sa ibaba.

Nakuha mo ba? Marami ka bang nakuhang tamang sagot? Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 38.

Kung tama lahat ang sagot mo, magaling! Nagpapakita ito na marami ka nang alam sa paksang ito. Maari mo pa ring pag-aralan ang modyul na ito upang mabalik-aralan ang mga bagay na alam mo na. Malay mo, may mga bagay ka pang matutuhan.

Kung mababa ang nakuha mo, huwag malungkot. Nangangahulugan lamang ito na para sa iyo talaga ang modyul na ito. Makatutulong ito sa iyo na maunawaan ang iba pang mahahalagang konsepto na maari mong isagawa sa araw-araw na pamumuhay. Kung pag-aralan mong mabuti ang modyul na ito, malalaman mo ang lahat ng sagot sa bagay tungkol sa pagsusuri at marami pang iba. Handa ka na ba?

Maaari ka nang tumungo sa susunod na pahina upang simulan ang Aralin 1.

Ilang Isyung Pandaigdig at Kanilang mga Epekto sa Pilipinas

Anu-ano ang mga suliranin na nakakaapekto sa iyong kumunidad, iyong bayan at sa buong mundo? Maaaring natutuhan mo na ang mga suliranin, isyu at alalahanin sa panonood ng telebisyon, pakikinig ng radyo o pagbabasa ng dyaryo. Bakit ba napakahalagang malaman mo ang mga ito?

Ang araling ito ang magsasabi sa iyo tungkol sa ilang suliranin at isyu na nakakaapekto sa buong mundo. At dahil dito, naapektuhan rin ang iyong bayan at ang iyong kumunidad. Matapos basahin ang araling ito, may kakayahan ka nang talakayin ang sumusunod na isyu at ipaliwanag kung paano ang mga ito'y nakakaapekto sa Pilipinas:

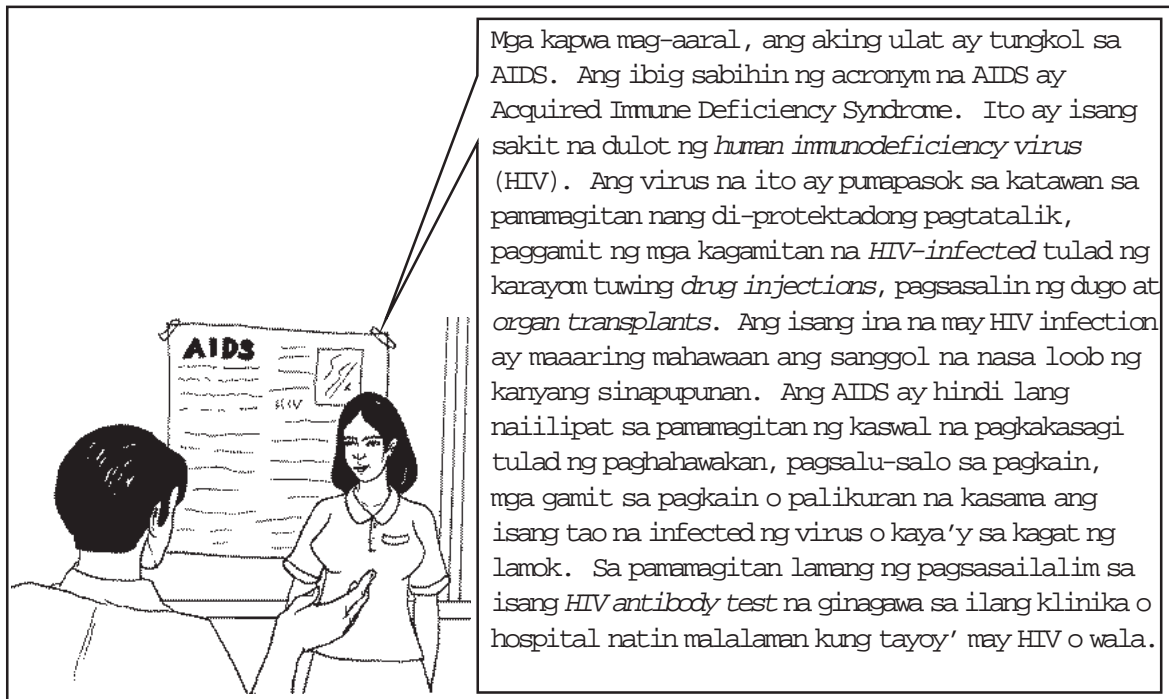
- ◆ AIDS;
- ◆ mga ilegal na paraan ng pangangisda;
- ◆ mga walang pakundangang pagtapon ng mga nakalalasong dumi;
- ◆ polusyon sa kapaligiran;
- ◆ paggamit ng mga mina sa lupa; at
- ◆ paggamit ng mga armas nukleyar.

Basahin Natin Ito

Si Jose ay pumapasok sa Maligaya Learning Center sa Payatas, Quezon City. Ang *learning group* ay nagdiriwang ng Araw ng Nagkakaisang mga Bansa (United Nations Day) at ang kanyang *Instructional Manager* ay nagtalaga sa bawat kasapi ng klase na mag-ulat ng mga suliranin na nakakaapekto sa mundo. Ang unang ulat ay tungkol sa AIDS. Nakinig nang husto si Jose habang nag-uulat ang kaniyang kamag-aral.

Ituloy ang pagbasa at alamin kung bakit sinasabing ang AIDS ay isang pandaigdig na suliranin.

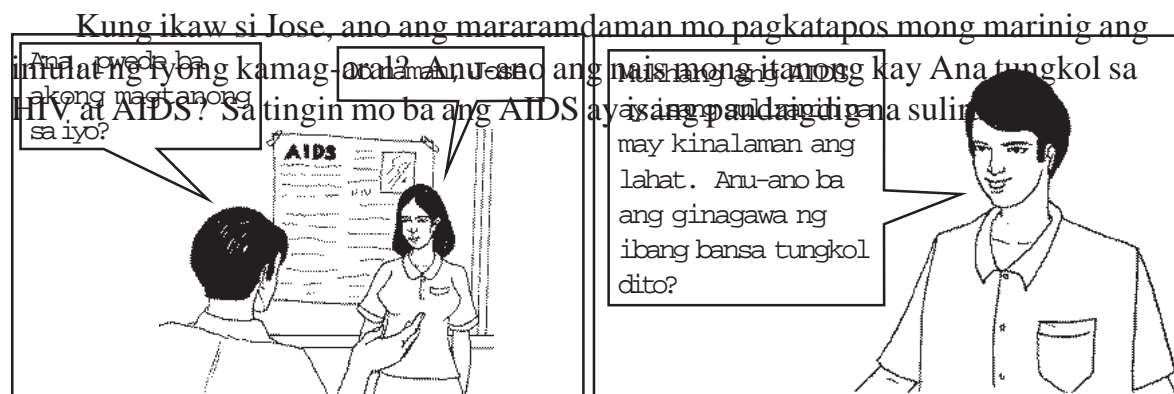

Ano ang ginagawa ng AIDS sa katawan ng isang tao? Ang isang tao na positibo sa HIV ay maaaring mukhang malusog o may pakiramdam na siya ay malusog nang kung ilang taon hanggang sa ang AIDS ay magdebelop. Ang HIV infection ay nadedebelop sa AIDS kapag ang virus ay umatake sa *immune system* ng isang tao. Dahil dito hindi nakakayanan ng katawan ng tao na depensahan ang kaniyang sarili sa mga impeksiyon at kahit kanser ay maaaring ikamatay ng taong may HIV virus.

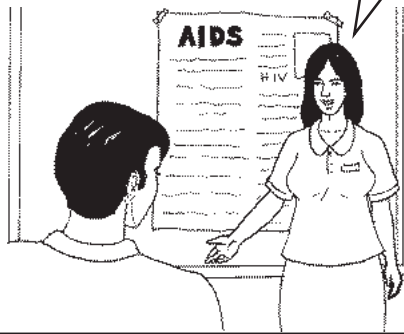
Bakit sinasabing ang AIDS ay isang pandaigdig na suliranin? Mula 1998, humigit-kumulang 20 milyong tao sa buong mundo na ang nasuring na positibo sa HIV. Katunayan, dahil sa AIDS marami sa mga ito ay patay na o kaya'y nasa bingit na ng kamatayan. Hanggang taong 2000, humigit-kumulang 1,500 mga Filipino na ang nasuring positibo sa HIV virus at mahigit sa 400 ang sa mga ito ang pumanaw na dahil sa komplikasyon na dulot ng AIDS.

Pag-isipan Natin Ito

Alam mo, Jose, mayroong mga pandaigdigang tugon ukol sa *AIDS pandemic*. Ang pandemic ay nangangahulugang isang sakit na nakakaapekto sa maraming bansa sa mundo. Ngayon, maraming mga pagsasaliksik ang nangyayari upang matuklasan ang gamot para sa AIDS. Gayunpaman, sa ngayon, wala pang natutuklasang gamot o vaccine para dito. Ilang milyon na ang nagagastos para itaguyod ang kamalayan sa AIDS. Mukhang ang pinakamainam na paraan para masugpo ang suliranin na ito ay patigilin ang pagkalat ng AIDS. Samakatuwid, ang susi pa rin ay pagtigil sa pagkalat ng AIDS.

Subukan Natin Ito

Batay sa natutuhan mo tungkol sa HIV at AIDS, sagutan ang sumusunod na tanong. Bilugan ang titik ng tamang sagot.

1. Ano ang ibig sabihin ng AIDS?
  - a. isang sakit na nakakamamatay
  - b. isang uri ng armas
  - c. istrategiya sa paglaban sa sakit
  - d. isang sakit na madaling lunasan
2. Alin sa mga sumusunod ang mga posibleng paraan na makuha ang HIV at AIDS? Tandaan na hindi lang iisa ang sagot sa tanong na ito.
  - a. kagat ng lamok
  - b. di-protektadong na pakikipagtalik sa isang taong positibo sa HIV
  - c. pagsasalin ng dugo
  - d. magkakasamang paglalaro ng isports
  - e. paghalik sa pisngi ng kaibigang positibo ng HIV
  - f. pakikipag-kamay sa isang tao na positibo ng HIV
  - g. pagkakahawa mula sa ina patungo sa sanggol
  - h. paglangoy sa swimming pool kasama ng isang tao na positibo sa HIV
  - i. pagsalo sa iisang karayom kasama ng isang tao na positibo ng HIV habang gumagamit ng bawal na gamot.

3. Anu-ano ang ibang paraan na posibleng upang maiwasan ang HIV infection? Tandaan na hindi lang iisa ang sagot sa tanong na ito.
- pagiging matapat sa iisang katalik
  - paggamit ng proteksiyon sa tuwing magtatalik tulad ng mga kondom
  - pag-eksamen sa dugo bago gamitin sa mga transfusion
  - pag-iwas sa kaswal na pagkakasagi sa isang tao na positibo ng HIV
  - alaman pa ang maraming bagay tungkol sa HIV at AIDS
  - paglayo sa mga taong may AIDS
4. Bakit sinasabing ang AIDS ay isang pandaigdig na suliranin?
- Ito ay naging isang pandemic, na nakaapekto sa humigit-kumulang 20 milyong tao sa buong mundo.
  - Ito ay may epekto lamang sa mga “maruruming” tao.
  - Ito ay nakaapekto sa mga Pilipino.
  - Ito ay hindi nakamamatay.

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 38. Nakuha mo ba lahat ang tamang sagot? Kung oo, magaling! Nagpapakita ito na nauunawaan mo ang tungkol sa HIV at AIDS at kung paano nakaaapekto ito ang apekto nito sa mundo.

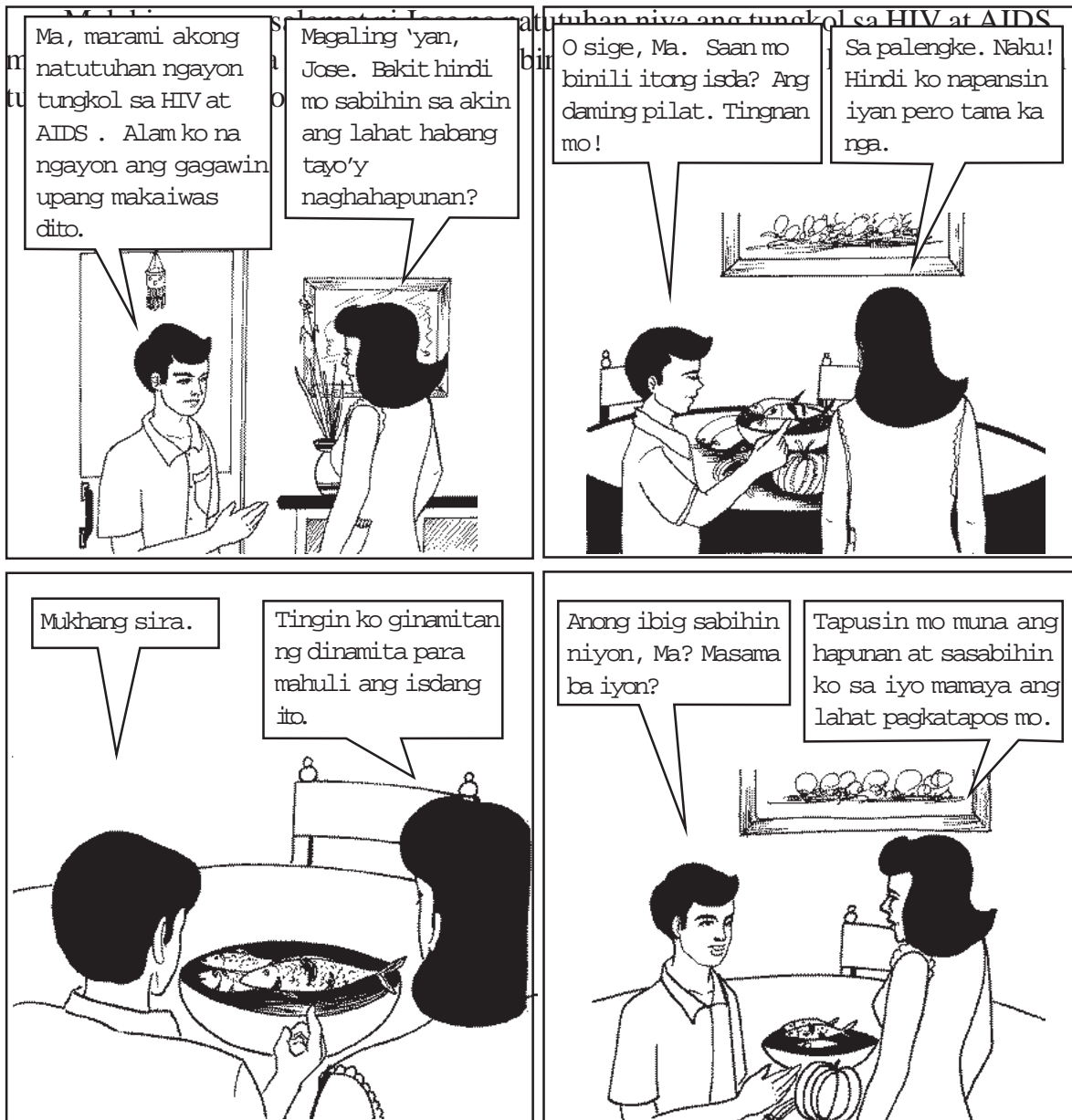

Pag-isipan Natin Ito

Ikaw ba ay nakapagbasa o nakarinig kaya ng AIDS bago mo pinag-aralan ang modyul na ito? Malamang kilala mo kung sino si Sarah Jane Salazar. Si Sarah Jane ay isa sa mga Pilipinong umamin na positibo sa HIV. Habang ang ibang tao na positibo sa HIV ay wala pang lakas ng loob na humarap sa publiko, si Sarah Jane ay tumulong sa pagkakampanya laban sa AIDS. Ano ang tingin mo sa kanya at sa mga taong HIV-infected na tumulong at tumutulong sa mga programa ng pamahalaan na naglalayong palaganapin ang kamalayan sa AIDS?

Ang mga taong may HIV o AIDS ay katulad din natin. Hindi sila dapat kamuhian o katakutan. Ngayon na alam mo na kung paano nakukuha ang HIV o AIDS, kailangan magamit mo ang kaalamang ito upang mapangalagaan ang iyong sarili at iyong pamilya.

Kung ikaw ang ina ni Jose, paano mo ito sasagutin?

Basahin ang natitira pa nilang pag-uusap upang malaman ang tamang sagot sa tanong.

Sa tingin mo, bakit kaya pandaigdig na isyu ang ilegal na pangingisda?

Sinasabing pandaigdig na isyu ang gawing ito dahil apektado dito ang halos lahat ng bansa sa daigdig. Ito ang dahilan kung bakit mas matitinding batas ang ngayon ang ipinatutupad. Katunayan, sa ating bansa, ang Philippine Coast Guard ay naatasang manghuli at magpakulong ng mga mangingingisdang gumagawa ng mga ilegal na gawaing ito. Gayunpaman, maraming mangingingisda pa rin ang nakakatakas. Ito ang dahilan kung bakit itinatag ng pamahalaan ang Bureau of Fisheries and Aquatic Resources upang gumawa ng mga programang magtitigil sa ilegal na pamamaraan ng pangingisda. May ilang kumunidad ang nagbuo ng sarili nilang proyekto na “Bantay Dagat” upang matiyak na ang batas ang masusunod.

Magbalik-aral Tayo

Batay sa natutuhan mo, sagutan nang maigsi ang sumusunod na tanong.

1. Bakit kailangang ipagbawal ang pangingisda na gumagamit ng dinamita?

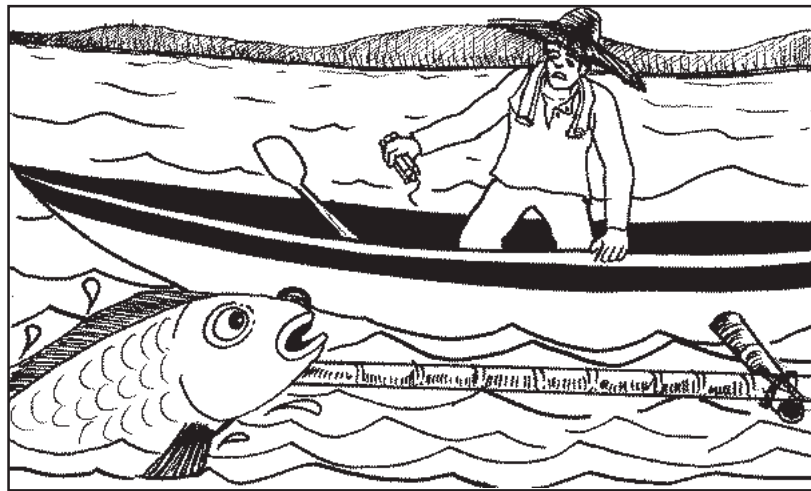

---

2. Alin sa mga sumusunod ang sinasabing ilegal na pamamaraan ng pangingisda? Tandaan na hindi lang iisa ang sagot para sa tanong na ito. Bilugan ang titik ng tamang sagot.

- a. paggamit ng lambat na may malaking butas
- b. paggamit ng lason at iba pang mga nakapipinsalang kemikal
- c. paggamit ng lambat na may maliliit na butas
- d. pangingisda na gumagamit ng dinamita
- e. paggamit ng fishing rods

3. Pagmasdan ang larawan sa ibaba. Isulat ang posibleng diyalogo sa pagitan ng isda at ng mangingisda. Hayaan ang isdang magkumbinsi sa mangingisda na huwag gumamit ng dinamita habang nangingisda.

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 38.

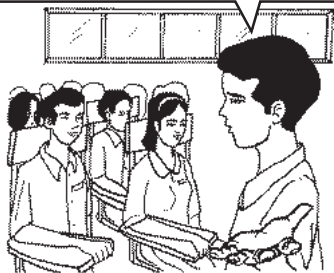

Pag-isipan Natin Ito

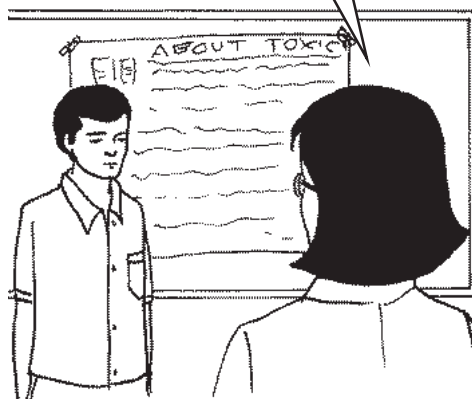
Basahin upang malaman kung paano natin maayos ang pagtatapon ng mga mapanganib na dumi.

Kinabukasan sa klase ni Jose. Ang isa pa niyang kamag-aral ang nag-ulat tungkol sa nakalalasong dumi at ang kanilang mga epekto sa kapaligiran.

Magandang umaga, mga kamag-aral. Ngayon ay pag-uusapan natin ang tungkol sa mga nakalalasong dumi. Ang mga nakalalasong dumi ay talagang nakapipinsala sa atin. Ito ay maaaring solido, likido o gas na dumi na puwedeng maging sanhi ng kamatayan, mga sakit o mga sugat sa mga tao at pagkasira ng kapaligiran kung hindi ito itatapon nang maayos.

Puwede ka bang magbigay ng halimbawa ng mga nakalalasong dumi, Eric?

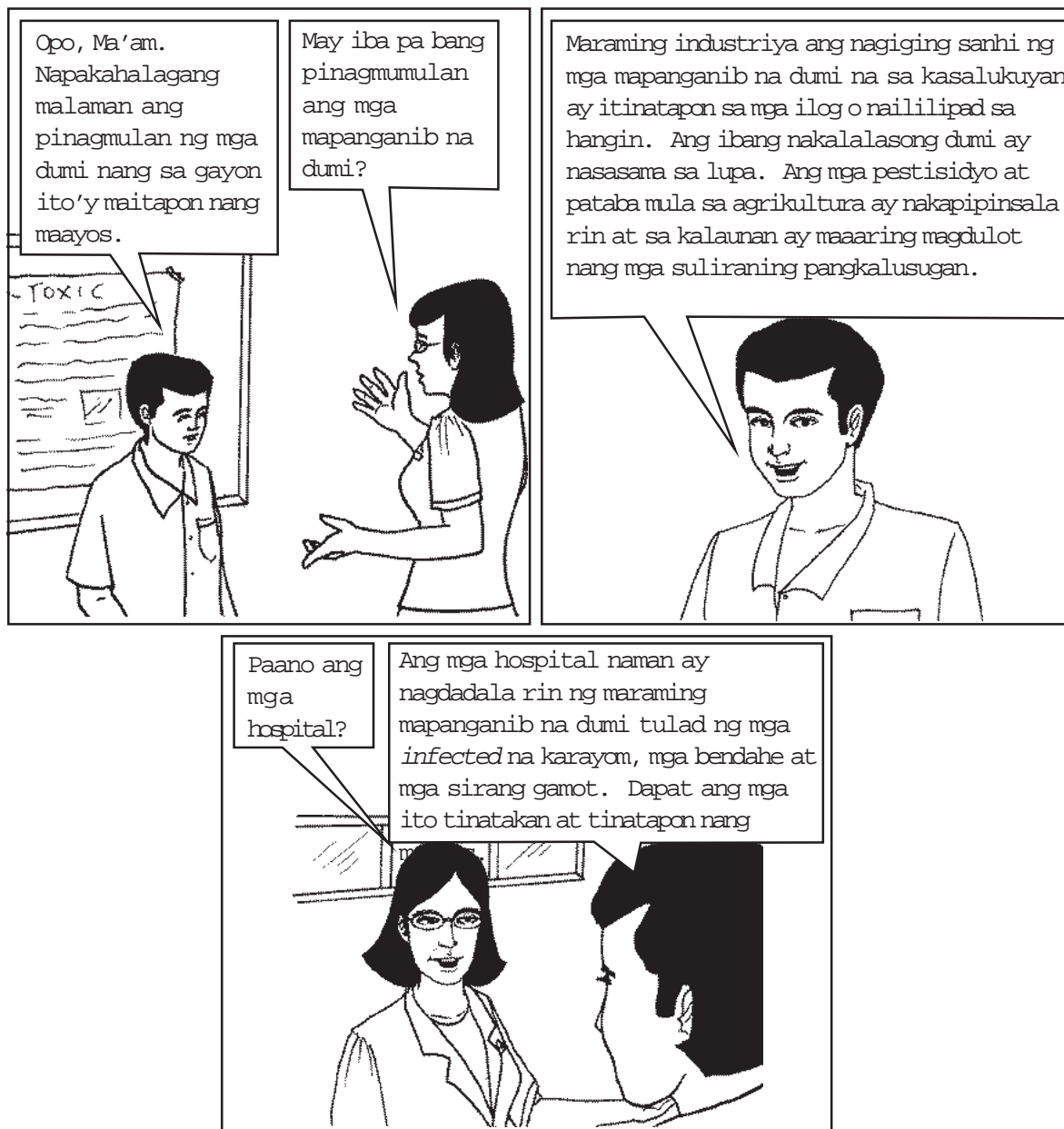

O sige, Ma'am. Maraming uri ng nakalalason o mapanganib na dumi. Halimbawa, yaong mga mula sa ating mga tahanan tulad ng nakalalasong pintura, gamit na baterya, mga kemikal, solusyong panlinis tulad ng pampaputi ng damit at asido na panlinis sa palikuran at kahit ang asuge (mercury) mula sa mga sirang termometro.

Ang sinasabi mo kahit sa isang karaniwang tahanan ay mayroong mga nakalalasong dumi.

Pag-isipan Natin Ito

Ano ang naramdaman mo nang malamang maraming pinagmumulan ang mga nakakalasong dumi at ang mga ito ay maaaring manggaling sa inyong sariling tahanan? Sa tingin mo bakit mahalagang malaman mo ang mga pinagmumulan ng mga ito? May alam ka bang ibang pinagmumulan ng mga mapanganib na dumi sa inyong komunidad?

Talagang nakakatakot lalo na at nalaman mo na mula mismo sa ating agrikultura, mga industriya at hospital nanggagaling ang maraming mapanganib na dumi. Nakakabagabag isiping ang mga mapanganib na dumi sa ating kapaligiran ay maaaring matuloy sa sakit at sa kamatayan. Kailangan tayong kumilos!

Dapat lang na ang mga mapanganib na waste ay maitapon nang maayos. Sa pangkalahatan, ang mga dumi ay maaaring uriin sa dalawa; biodegradable (nabubulok nang natural) o non-biodegradable (di-nabubulok nang natural). Ang mga dumi na nabubulok nang natural tulad ng mga materyal galing sa halaman at pagkaing ibinasura ay maaaring gawing kompost para gamiting pataba. Basahin ang modyul tungkol sa komposting para matutuhan kung paano ito gawin. Ang *recycling* ay isang proseso kung saan ang mga materyales ay maaaring gamiting muli. At dahil ang mga non-biodegradable waste ay hindi nabubulok, kailangang mabawasan natin ang paggamit ng mga ito sa pamamagitan ng paggamit sa mga ito nang paulit-ulit tulad ng mga plastik na lalagyan.

Magbalik-aral Tayo

Sagutin ang mga sumusunod na katanungan.

1. Alin sa mga sumusunod ang posibleng pagmulan ng mga mapanganib na waste? Bilugan ang titik ng tamang sagot.
  - a. pestisidyo o mga kemikal na pataba na ginagamit sa agrikultura
  - b. infected na karayom at mga tinapong gamot ng hospital
  - c. mga kemikal na waste mula sa mga paggawaan.
  - d. nakalalasong pintura, pampaputi ng damit o asido mula sa mga sambahayan
2. Guhitan ang mga materyales na nabubulok nang natural (biodegradable) at bilugan ang mga materyales na di-nabubulok nang natural (non-biodegradable) mula sa mga sumusunod:

a. panis na pagkain	f. glass
b. plastik na lalagyan	g. papel
c. metal sheets	h. tuyong dahon
d. mga pinutol na damo	i. mga lumang baterya
e. kahoy	j. mga lamping gamit na

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 39.

Basahin Natin Ito

Bakit problema ang mga mapanganib na dumi? Hindi ba sila madaling itapon?

Ang karamihan ng mga mapanganib na waste ay dapat itapon nang maayos. Ibig sabihin hindi sila dapat itapon kung saan-saan lang. Maaari silang magdala ng sakit at pagkasira ng kapaligiran.

Puwede ka bang magbigay ng halimbawa ng mga mapanganib na dumi?

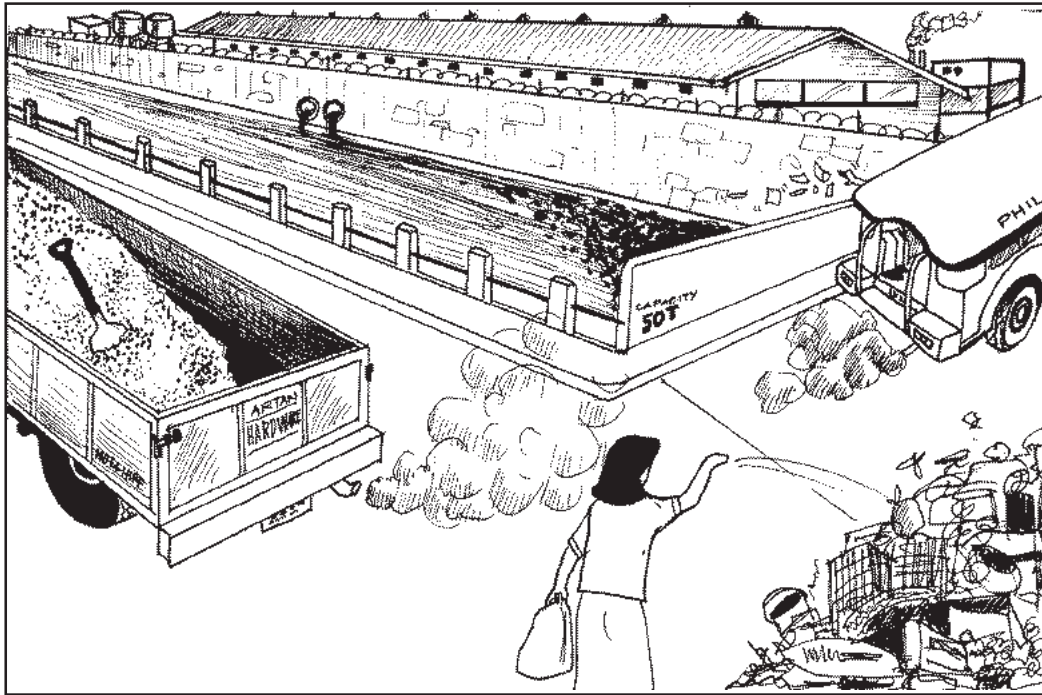
Isa sa mga halimbawa nito ay ang mga kemikal na dumi mula sa mga pabrika. Kailangang lagyan muna ito ng gamot bago itapon sa mga ilog o sa lupa. Kasama sa paglagay ng gamot ay ang pagtanggali nang halos lahat ng nakalalasang materyales nito upang hindi ito maging sanhi ng pagkasira sa kapaligiran. Pero ang paraang ito ay magastos kung kaya't tinatapon na lang basta ng maraming pabrika ang kanilang mga dumi na siya namang nagiging sanhi nang polusyon sa kapaligiran.

Pag-isipan Natin Ito

Narinig mo na ba ang salitang polusyon noon? Bakit ito nakakasama sa kapaligiran? Nakakaapekto ba ang polusyon sa kalusugan ng mga tao? Paano? Pag-aralan ang larawan sa ibaba at alamin ang mga sagot sa mga tanong na ito.

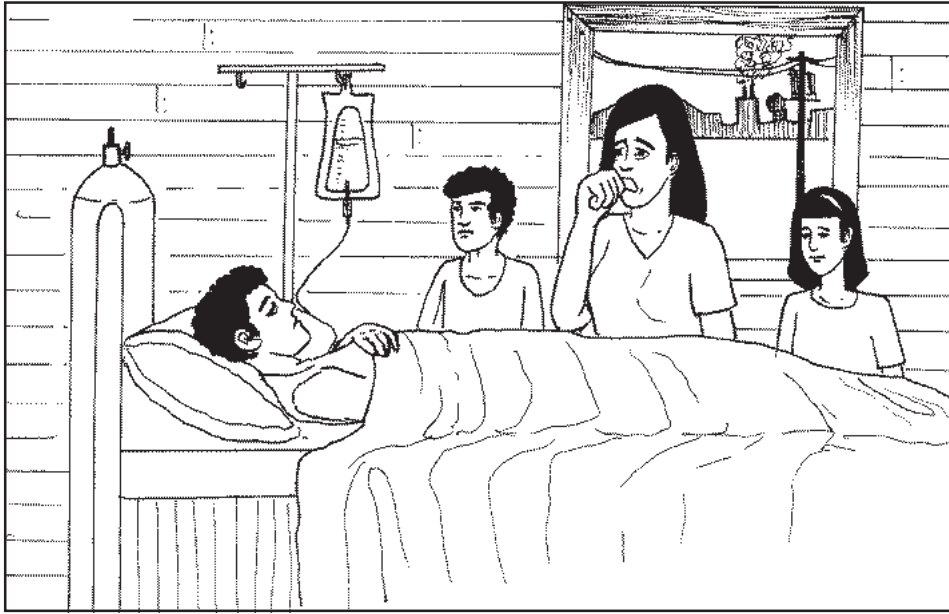

Ang larawan sa itaas ay nagpapakita ng ilang pinagmumulan ng polusyon sa kapaligiran. Kaya mo bang kilalanin ang lima sa mga ito? Isulat ang mga sagot sa mga nakalaaang patlang sa ibaba.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

May iba't ibang uri ng polusyon sa kapaligiran. Ang polusyon sa hangin ay maaaring sanhi ng mga usok mula sa mga ilang industriya at sasakyang de-motor; ang polusyon sa tubig ay maaaring dulot nang di-wastong pagtatapon ng mga kemikal na dumi sa mga ilog at ibang anyong tubig; at ang polusyon sa lupa ay maaaring dulot nang maling pagtatapon ng mga nakapipinsalang kemikal sa mga tapunan ng basura.

Totoo talaga, nakakasama sa mga tao ang polusyon.

Tulad nang larawan sa itaas, maraming tao ang maaaring magkasakit na dulot ng polusyon.

Alamin Natin

Ang polusyon sa hangin ay maaaring maging sanhi na mga suliranin may kinalaman sa paghinga. Ang polusyon sa tubig ay maaring maging sanhi ng mga sakit tulad ng pagtatae at *amoebiasis*. Ang polusyon sa lupa ay maaaring mabawasan ang pagkamabunga ng ating mga lupain na maari namang maging sanhi upang mabawasan rin ang ating mga pagkain.

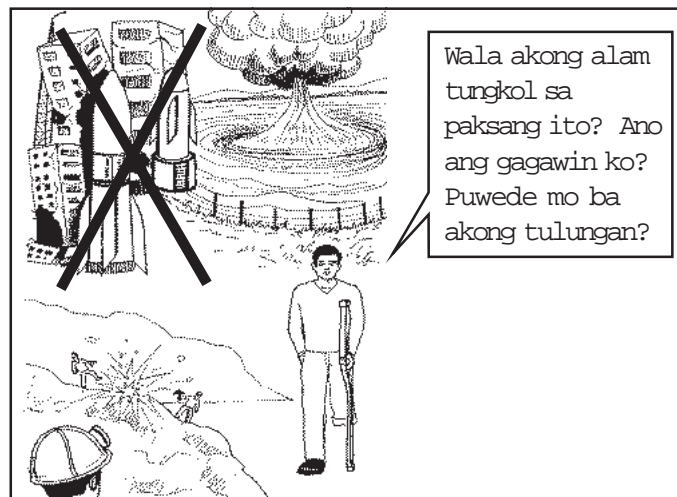
Ang polusyon sa kapaligiran ay isang pandaigdig na suliranin. Bakit? Dahil kung tutuusin ang polusyon sa hangin ay nagpapataas lalo ng mga masasamang substansya sa hangin. Ang mga substansya na ito lalo na ang **chloroflourocarbons** (CFCs), ay nagiging sanhi ng pagkabutas sa **ozone layer**, na bahagi ng atmospera na pumipigil sa mga nakapipinsalang *radiation* galing sa araw.

Ang sobrang radiation mula sa araw ay nagiging sanhi ng global warming na nagiging sanhi naman ng pabagu-bago ng panahon at ng pagkatunaw ng mga *polar ice cap*. Kapag natunaw ang yelo sa hilaga at timog na bahagi ng mundo, maraming bansa ang lulubog.

Ang pagbabago ng panahon ay may apekto rin sa mga Filipino. Ano? Ang mga pagbabagong ito ay maaring maging sanhi ng mga bagyo at samakatuwid ang pagbabaha tuwing tag-ulan at kahit ang mas mainit na temperatura tuwing tag-init.

Balikan natin ang kuwento ni Jose. Matapos marinig ang mga ulat ng kanyang kamag-aral tungkol sa AIDS at mga nakalalasong dumi, alam na niya na sa kalaunan ang mga suliraning pambuong-mundo ay suliranin din niya. Naging mas madali sa kanya na tanggapin ang papel niya sa paglutas ng mga problema na nakakaapekto sa mundo.

Si Jose ang sumunod na tagapag-ulat. Iuulat niya ang tungkol sa masasamang epekto ng paggamit ng mga armas nukleyar at mina sa lupa sa buong mundo. Kailangan niyang ipaliwanag kung bakit sinasabing isang pandaigdig na alalahanin ito pero hindi niya alam kung paano ito sisimulan. Ano kaya ang maipapayo mo ng gagawin niya?

Ang pinakamahasag na gawin ni Jose ay pumunta sa silid-aklatan at doon magsaliksik. Maaari rin siyang humingi ng tulong sa *Instructional Manager* o sa mga nakatatanda. Pagkatapos, maaari na niyang isulat ang kaniyang ulat at talakayin ang tungkol sa kaniyang paksa sa susunod na pagkikita sa klase.

Subukan Natin Ito

Gumawa ng poster na nagpapakita ng mga masasamang epekto sa ating kapaligiran nang paggamit ng mga armas nukleyar at mina sa lupa. Maaaring gumamit ng kartolina o manila paper para sa gawaing ito. Pagkatapos, ipakita ang ginawa sa iyong *Instructional Manager* at ipaliwanag ang ibig sabihin nito sa kanya. Hayaan mong magbigay ito ng kanyang mga puna.

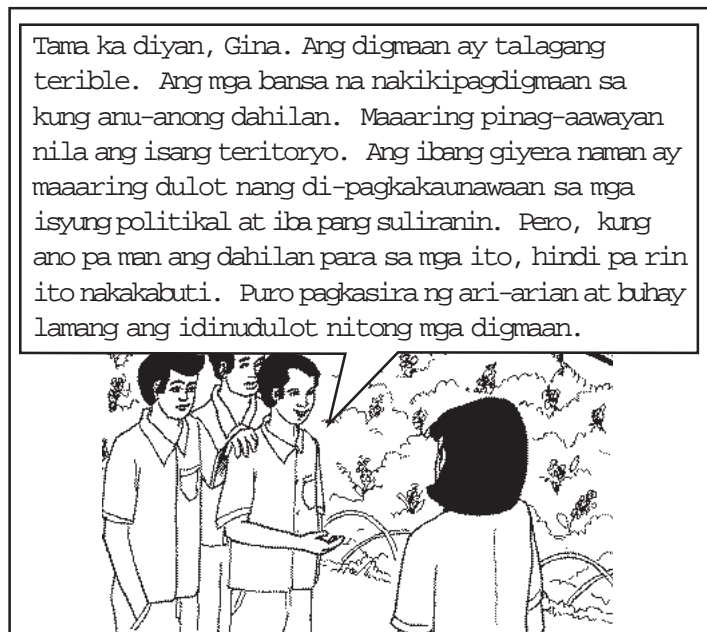

Basahin Natin Ito

Ngayon, ituloy ang pagbasa ng kuwento ni Jose. Alamin kung paano siya makapaghahanda sa papalapit na pag-uulat.

Nais ni Jose na tuklasin ang lahat ng bagay tungkol sa paksang ito, kasama ang kanyang mga kamag-aral, kinapanayam niya si Gina, ang matalik niyang kaibigan na maraming alam tungkol sa paksang nabanggit.

Habang naglalakad ang grupo papuntang paaralan, pinag-usapan nilang muli ang tungkol sa paksa ni Jose. Ituloy ang pagbasa upang matutuhan pa nang mabuti ang iba.

Alam mo ba kung ano ang armas nukleyar?

Heto ang dahilan kung bakit kailangang itigil ang mga digmaan. Ang mga ito ay nakapipinsala at mas mabuti para sa nakakarami na wala na lang nito. Hindi ba, ano sa palagay mo?

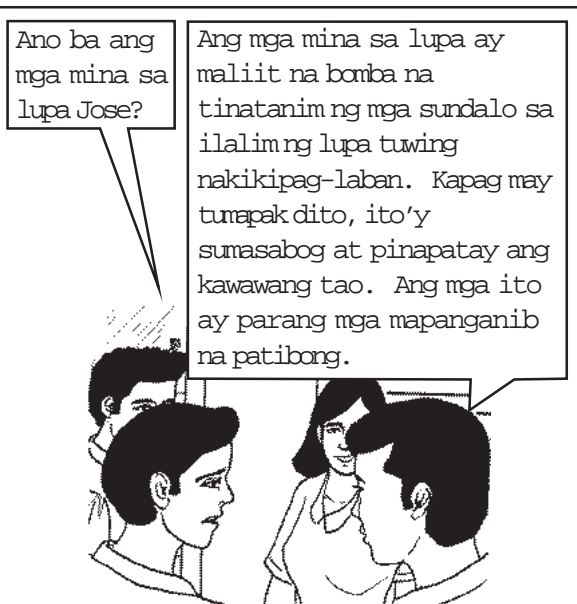
Pero ang armas nukleyar tulad ng bomba atomika, bombang hydrogen o bombang nukleyar ay hindi naman nagbibigay ng kapinsalaan kaagad-agad, hindi ba? Ang radiation o ang nakapipinsalang enerhiya na galing dito ang nagdudulot ng masamang epekto kahit pa lumipas ang ilang taon, tama?

Tuwing nakikipagdigmaan ang mga bansa, iba't ibang armas ang ginagamit ng mga ito. Mas malakas ang armas, mas marami itong puwedeng wasakin. Heto ang dahilan kung bakit ang bansa na mayroong armas nukleyar ang madalas manalo sa digmaan. Ang maunlad na agham at teknolohiya ay nakakatulong sa pagsusulong ng armas nukleyar. Katunayan, ang nakapipinsalang lakas ng atomika ay unang ginamit noong Pangalawang Pandaigdigang Digmaan ng Estados Unidos nang bombahin nila ang Hiroshima, Hapon. Halos mawasak ang buong siyudad at humugit-kumulang 140,000 katao ang namatay at nasugatan. Pero hindi sumuko ang Hapon. Dahil dito naghulog muli ang Estados Unidos ng bomba sa Nagasaki na nagkumbinsi sa mga Hapon na sumuko.

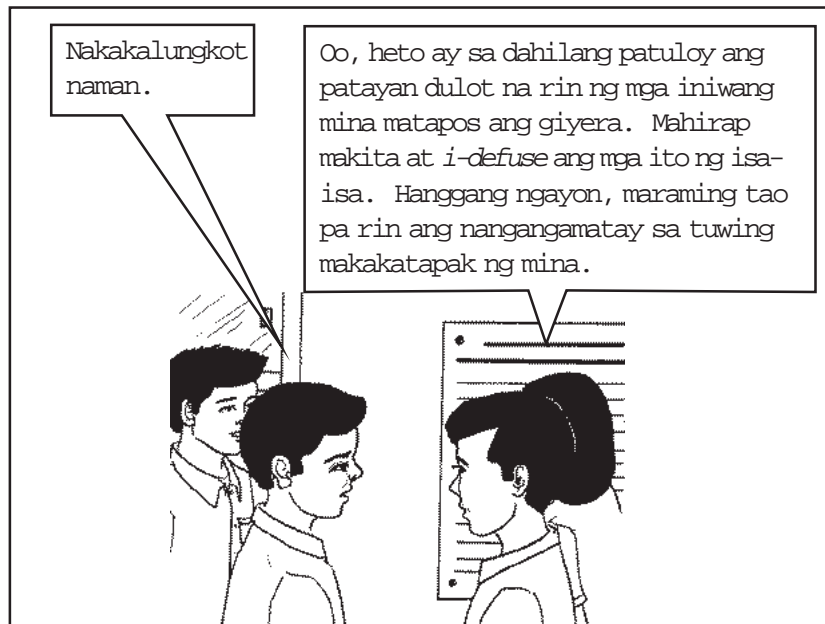
Oo tama ka!

Ang mga armas nukleyar ay patuloy na pumapatay sa mga tao ilang taon makalipas pagkatapos ng giyera. Sa isang banda, pareho lang sila ng mga mina sa lupa.

Ano ba ang mga mina sa lupa Jose?

Ang mga mina sa lupa ay maliit na bomba na tinatanim ng mga sundalo sa ilalim ng lupa tuwing nakikipag-laban. Kapag may tunapak dito, ito'y sumasabog at pinapatay ang kawawang tao. Ang mga ito ay parang mga mapanganib na patibong.

Pag-isipan Natin Ito

Isipin mo na ano kaya't may bumagsak na bombang nukleyar sa inyong probinsya. Ano ang tingin mo tungkol sa paggamit ng armas nukleyar? Paano kung ang isang kaibigan mo ay di-sinasadyang makatapak sa isang mina sa lupa? Ano ngayon ang tingin mo sa mga mina sa lupa?

Napakasuwerte natin dahil, di-tulad ng Hapon, walang armas nukleyar ang ginamit sa ating bansa noong Pangalawang Pandaigdigang Digmaan. Ang mga mina din sa lupa ay hindi karaniwan sa ating bansa. Pero sa ibang bansa tulad ng Vietnam, ang mga mina sa lupa ay seryosong nagbabadya sa mga buhay ng maraming inosenteng tao. Kahit hindi nakaranas ang ating bansa ng nukleyar na paglusob o mga mina sa lupa noon, bakit kailangan pa rin nating alalahanin ang mga ito?

Kailangan dahil ang mga ito ay sinasabing alalahaning pandaigdig. Kung magkakaroon muli ng isa pang pandaigdigang digmaan sa hinaharap, ang armas nukleyar ay muling gagamitin. Kung mangyayari ito, ang Pilipinas ay maaaring mapahamak at malusob ng mga mas malakas na bansa na mayroong armas nukleyar.

Alamin Natin ang Iyong mga Natutuhan

- A. Ipareha ang mga aytem sa Hanay A sa mga aytem sa Hanay B. Isulat ang titik ng bawat tamang sagot sa mga nakalaang patlang bago ang numero.

Hanay A	Hanay B
_____ 1. HIV	a. sanhi ng mga baradong kanal
_____ 2. AIDS	b. nagreresulta sa mapanganib na radiation pagkatapos gamitin
_____ 3. paggamit armas nukleyar	c. nagreresulta sa pagkakasira ng ozone layer
_____ 4. mga mina sa lupa	d. virus na nagiging sanhi ng AIDS
_____ 5. pangingisda sa pamamagitan ng dinamita	e. mga materyales na natural na nabubulok
_____ 6. biodegradable wastes	f. sakit na sumisira sa immune system ng tao
_____ 7. recycling	g. pumapatay sa mga maliliit na isda at sumisira sa mga corals
_____ 8. polusyon	h. mga bombang nakatanim sa ilalim ng lupa
_____ 9. global warming	i. paulit-ulit na paggamit sa mga bagay na ibinasura na
_____ 10. pagbaha	j. pag-iipon ng mga nakapipinsalang materyales sa kapaligiran

- B. Sagutan nang maigsi ang mga sumusunod na tanong.

1. Ipagpalagay na ang nagdeklara ng digmaan ang isang bansa laban sa isa pang bansa na malapit sa Pilipinas at ito'y gumagamit ng armas nukleyar. Paano ito makakaaapekto sa ating bansa?

---

2. Kung ang ilog na malapit sa inyong lugar ay nadumihan sanhi ng mga dumi na hindi nalagyan ng gamot galing sa mga pabrika na nakapalibot dito, paano ito makakaapekto sa inyong kumunidad?

---

3. Dahil sa global warming, ang pandaigdigang panahon ay nabago. Paano ito makakaapekto sa iyo?

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 39.

Tandaan Natin

- ◆ Ang AIDS ay isang sakit na dulot ng virus na HIV na sumisira sa immune system ng tao. Ito ay isang peligrosong sakit na apektado ang humigit-kumulang sa 20 milyong katao sa buong mundo. Heto ay karaniwang nakukuha sa pamamagitan ng di-protektadong pagtatalik. Heto rin ay makukuha sa pagsasalo sa HIV-infected na karayom, pagsasalin ng dugo, donasyon ng organ at ina-sa-anak pagkakalipat habang nagbubuntis. Wala pang alam na lunas ngayon sa AIDS.
- ◆ Ang mga ilegal na paraan ng pangingisda ay maaaring magpaliit ng populasyon ng mga isda at magsira ng kapaligiran sa tubig. Ang ilan sa mga halimbawa nito ay ang paggamit ng dinamita at cyanide sa pangingisda.
- ◆ Ang mga nakakalasong waste ay solido, likido o ukol sa gas na dumi na mapanganib sa kalusugan ng mga tao at nakakapinsala din sa kapaligiran.
- ◆ Ang polusyon ng kapaligiran ay sanhi ng pag-iipon ng mga mapanganib na waste sa kapaligiran.
- ◆ Ang mga mina sa lupa ay mga bombang itinanim at iniwan sa ilalim ng lupa noong panahon ng pangalawang Digmaang Pandaigdig. Ito ay sumasabog kapag may nakatapak dito.
- ◆ Ang mga armas nukleyar ay mga armas na nagdudulot ng malubhang pagkasira.

Ang mga Tugon ng Mundo

Sa Aralin 1, natutuhan mo ang ang isyu o suliranin na may kinalaman ang maraming bansa sa buong mundo. Apektado tayong lahat ng mga isyung pandaigdig. Katunayan, karamihan sa mga bansa sa mundo ay matagal nang kumikilos upang matugunan ang mga suliraning ito. Panahon na para matutuhan mo ang tungkol sa tugon na pandaigdig.

Matapos pag-aralan ang modyul na ito, may kakayahan ka nang talakayin kung anu-ano ang ginagawa ng iba't ibang bansa sa mundo kasama ang Pilipinas upang matugunan ang mga isyu tungkol sa AIDS, mga ilegal na paraan ng pangingisda, di-angkop na pagtatapon ng mga nakalalasong dumi, polusyon sa kapaligiran at ang paggamit ng mga mina sa lupa at armas nukleyar.

Pag-isipan Natin Ito

Ngayon na alam mo na ang ilan sa mga pandaigdig na alalahanin na kinakaharap natin, may alam ka bang programa o proyekto sa iyong kumunidad na tumutugon sa mga alalahaning ito? Nabasa mo ba ang mga ito sa dyaryo, narinig ang mga ito sa radyo, o napakanood ng mga klips tungkol dito sa telebisyon? Kung oo, malamang mayroon ka nang ideya kung paano matutugunan ang ilang pandaigdig na alalahanin.

Alamin Natin

Nang unang makilala ang HIV at AIDS noong simula ng dekada 80 sa Estados Unidos, hindi alam nang maraming tao na ito'y makakaapekto sa milyong tao sa buong mundo. Ngayon, ang suliranin ito ay kinikilala na. Katunayan, ang mga pamahalaan ng mga bansa tulad ng Estados Unidos, Britanya at Australia ay gumagastos ng ilang milyong dolyar para lamang matuklasan ang lunas o vaccine laban sa HIV. Gayunpaman, sa dami ng mga pagsisikap ng makalakap ng pondo at mga bagong natutuklasan tungkol sa HIV at AIDS ay wala pa ring nalalamang lunas o vaccine para sa sakit na ito. Heto ang dahilan kung bakit maraming pagsusumikap tungo sa edukasyon ng komunidad at paglikha ng kamalayan tungkol sa pagpigil ng HIV/AIDS ang ginagawa. Noong taong 2000, isang pandaigdig na kongres ukol sa HIV/AIDS ang ginanap sa South Africa upang alamin ang kasagutan sa suliraning ito. Akmang-akma na ginawa ang kongres sa Africa dahil ang kontinenteng ito ay ang may pinakamalaking bilang ng pasyenteng may HIV/AIDS. Ngayon, nakakatanggap ng ilang benepisyo ang mga pasyente ng HIV/AIDS mula sa gamot na naglilimita sa epekto nang nakamamatay na virus hanggang matuklasan sa ang lunas sakit na ito.

Nakarinig ka na ba ng organisasyon o ahensya sa Pilipinas na tumutugon sa suliraning AIDS?

Ang pamahalaang Pilipinas ay nagtatag ng Philippine National AIDS Council para subaybayan ang mga kaso ng HIV/AIDS sa ating bansa. Itinataguyod din nito ang pagpigil at kamalayan sa AIDS sa lahat ng mga Filipino. Pareho rin ang ginagawa ng mga *nongovernment organization* (NGOs). Ang mga NGOs tulad ng Remedios AIDS Foundation sa Manila at Oiwig-Dabao sa Davao City ay nakapagsimula ng mga programa para maturuan ang mga tao tungkol sa HIV/AIDS. Sa tulong ng ilang midya ay parami ng parami ang nakakaalam tungkol sa panganib na dinadala ng HIV/AIDS.

Ikaw? Kailan mo unang narinig ang tungkol sa HIV/AIDS? Sa tingin mo, epektibo ba ang ang mga kampanyang impormasyon tungkol sa HIV/AIDS?

Subukan Natin Ito

Batay sa natutuhan mo tungkol sa HIV/AIDS, kausapin mo ang mga kaibigan tungkol sa sakit na ito. Talakayin kung paano nakukuha ang HIV/AIDS at kung bakit sinasabing ito ay isang pambuong-mundo na suliranin at kung paano na rin mapipigilan ang pagkalat ng sakit na ito.

Alamin Natin

Tulad ng nabanggit kanina, ang mga nakalalasong dumi ay mapanganib sa tao at maaring maging sanhi ng polusyon sa kapaligiran. Pero ano ang dapat gawin upang matugunan ang suliraning ito?

Mukhang ginagawa na ang lahat upang matugunan ang suliraning ito. Katunayan, noong 1989, ang Estados Unidos ay nagpatawag ng pagpupulong na ang layon ay bawasan ang bilang ng mga mapanganib na dumi at pigilan ang pagtatapon ng mayayamang bansa ng dami sa mga papaunlad na mga bansa tulad ng Pilipinas. Ang pagpupulong ay binansagang Basel Convention. Nagtakda ito ng mga patnubay sa pagtatapon ng mga mapanganib na dumi nang maayos.

Sa Pilipinas, isang malaking isyu rin ang di-maayos na pagtapon ng mga nakalalasong dumi. Nang umalis ang Estados Unidos sa kanilang mga base dito sa ating bansa noong patapos na ang 80s, nag-iwan rin ang mga ito ng tone-toneladang nakalalasong dumi. Sa kasalukuyan, ang pamahalaan natin ay humihingi ng tulong sa pamahalaan ng Estados Unidos upang tuluyang tanggalin ang mga nakalalasong waste na iniwan lang nila kung tutuusin.

Isang pambansang kampanya upang paghiwa-hiwalayin ang dumi na biodegradable sa mga non-biodegradable ay sinimulan na rin sa ating bansa. Ngayon, maraming mga establisyemento, paaralan at opisina ang mayroong mga hiwa-hiwalay na lalagyan para sa iba't ibang uri ng dumi. Pero marami pa tayong

tatahakin bago tuluyang matupad ang ating layunin. Kailangan nating makibahagi sa paghanap ng solusyon sa suliraning ito.

Magbalik-aral Tayo

Mag-isip na ilang paraan kung paano ka makatutulong sa pamahalaan para mabawasan ang mapanganib na dumi sa ating bansa. Isulat ang mga mungkahi mo sa mga nakalaang patlang sa ibaba.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Hayaan ang *Instructional Manager* na iwasto ang iyong ginawa.

Pag-aralan at Suriin Natin ito

Maraming paraan kung saan makatutulong ka sa pamahalaan.

1. Paghiwa-hiwalayin ang basura ayon sa biodegradable at sa non-biodegradable na basura.
2. Iwasan ang paggamit ng mga non-biodegradable na bagay tulad ng styrofoam packages at plastik.
3. Mag-recycle ng mga materyales.
4. Itapon ang dumi nang maayos.
5. Ipaalam sa mga awtoridad ang mga tao o grupo na lumalabag sa mga batas laban sa maayos na pagtapon ng basura o waste.
6. Huwag tangkilikin ang mga industriyang naglalabas ng mga mapanganib na dumi.
7. Magsimula ng cleanup drive sa inyong komunidad.

Basahin Natin Ito

Ang mga digmaan ay talagang kakila-kilabot. Ang mga ito'y pumapatay ng tao at sumisira ng maraming ari-arian. Ito ang dahilan kung bakit ang mga bansa sa buong mundo ay ginagawa ang lahat ng paraan para maitaguyod ang kapayapaan. Ang United Nations ay namumuno sa gawaing ito. Nagsisilbi itong pulungan kung saan tinatalakay ng mga bansang kasapi ang mga isyu na nakakaapekto sa kanila. Tinutugunan din nila ang mga pandaigdig na suliranin na may kinalaman sa mga pandemic na sakit tulad ng AIDS at kakulangan sa pagkain.

Ang mga digmaan, ito man ay nukleyar o hindi, ay nagiging sanhi na maraming pagkasira. Aktibo ang United Nations sa pagkampanya sa pagbawas ng produksyon at pagsasanay gamit ang mga armas nukleyar ng ilang mga bansa. Noong 1997, isang kasunduan ang napirmahan sa Canada na nagbabawal sa paggamit, produksyon at pagbenta ng mga mina sa lupa. Taun-taon, 100,000 mina sa lupa ang tinatanggal sa buong mundo. Gayunpaman, may ilang bansa tulad ng Estados Unidos ang hindi sumasang-ayon sa ilang pandaigdigang polisiya ukol sa mina sa lupa.

Sa tingin mo, bakit hindi sinasalungat ng ilang bansa ang pagbabawal sa mina sa lupa? Ano sa tingin mo ang ginagawa ng mga bansang ito?

Sa Pilipinas, hindi man natin masyadong problema ang armas nukleyar at mina sa lupa, problema naman natin ang giyera o digmaan. Alam mo ba na mayroong digmaan sa ilang bahagi ng ating bansa ngayon? Isang digmaan ang namamagitan ngayon sa Mindanao sa pagitan ng pamahalaan at ilang rebeldeng grupo. Ang ugat ng mga di-pagkakaunawaang ito ay maaaring politikal, o ukol relihiyon. Maraming grupo ang aktibong sumasalungat sa mga digmaang ito at inaasam ng bawat Pilipino na makamtan kaagad ang kapayapaan sa hinaharap.

Pag-isipan Natin ito

Mayroon ba sa pamilya mo na nakipag-away na sa isa pang miyembro ng pamilya dahil sa kung anong bagay? Ano ang naramdaman mo nang ito'y nangyayari? Paano nakaapekto sa iyo ang pag-aaway nila? Ninais mo bang sana hindi na lang sila nag-aaway? Paano mo ito maiihambing sa sitwasyong pangkapayapaan sa ating bansa at sa buong mundo?

Palaging isaisip na mas madali sa isang bansa ang kaunlaran kung ito ay mapayapa kumpara sa kung ito ay sangkot sa digmaan.

Alamin Natin ang Iyong mga Natutuhan

Sagutan nang maigsi ang mga sumusunod na tanong. Isulat ang mga sagot mo sa nakalaang patlang.

1. Bakit kahit na sa maraming pagsisikap para mapigilan ang pagkalat ng HIV/AIDS ay patuloy pa rin ang pagtaas ng bilang ng mga pasyente ng HIV/AIDS sa buong mundo?

---

2. Ano ang magagawa mo upang malimitahan ang produksyon ng mga mapanganib na waste sa inyong sambahayan?

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 39.

Tandaan Natin

- ◆ Ang mga pandaigdig na alalahanin tulad ng mga isyu tungkol sa AIDS, polusyon sa kapaligiran at kapayapaan sa buong mundo ay nakakaapekto sa ating lahat. Ito ang dahilan kung bakit kailangan nating makibahagi sa pagtutugon dito.
- ◆ Ang bawat isa sa atin ay dapat magsikap na matugunan ang mga pandaigdig na alalahanin na tinalakay sa araling ito. Iyon ay, kung nais mo na ating lahi ay mabuhay pa sa darating na ilang milyong taon.

Ikaw at ang mga Pangyayari sa Mundo

Sa Aralin 1, natutuhan mo ang anim na isyu na pandaigdig at ang mga suliranin at kung paano ito nakakaapekto sa ating bansa. Sa Aralin 2, natutuhan mo ang mga pagsisikap na ginagawa ng iba't ibang bansa, kasama ang Pilipinas, upang matugunan ang mga suliranin. Ngayon, pagtutuunan natin ang kung ano ang tulong na magagawa mo upang matugunan ang mga pandaigdig na alalahanin na tinalakay sa mga nakaraang aralin. Ang araling ito ay magpapakilala sa iyo sa mga hakbang na maaring gawin para makatulong na malunasan ang mga nasabing isyu at suliranin na pandaigdig.

Matapos pag-aralan ang araling ito, may kakayahan ka nang:

- ◆ magbigay ng mga halimbawa na kung saan ikaw at ang iyong komunidad ay makakatulong bawasan o lunasan ang mga suliranin at isyu na pandaigdig na tinalakay sa mga nakaraang aralin; at
- ◆ tumulong sa mga proyektong komunidad na tumutugon sa isa sa mga alalahaning pandaigdig na nabanggit.

Subukan Natin Ito

Kung ikaw ay nakatira malapit sa isang anyong tubig tulad ng lawa o sapa, pumunta ka dito. Kung hindi naman, punuin ng tubig ang isang mangkok. Ngayon ay kumuha nang maliliit na bato na at ihulog sa tubig. Ano ang nangyari?

Nang ihulog mo ang bato sa tubig, nakita mo ang lagaslas o alon sa tubig, tama? Kahit ang isang maliit na bato ay makakagawa ng alon na lalaki nang lalaki habang ito'y lumalakbay palabas. Ano sa tingin mo ang halaga nang gawaing ito sa ating paksa?

Pag-aralan at Suriin Natin Ito

Kapag naghulog ka ng bato sa isang body of water, ito ay gumagawa ng lagaslas o alon na lumalaki nang lumalaki. Ikaw ang sinasagisag ng bato. Lahat nang ginagawa mo ay may epekto sa iyong kapaligiran. Ang unang lagaslas ay nagsasagisag ng epekto ng ginawa mo sa iyong pamilya, ang kasunod na lagaslas, ang epekto nito sa iyong kumunidad, ang kasunod, ang epekto nito sa iyong bayan, at ang kasunod, ang epekto nito sa mundo. Kaya alam mo, ang lahat ng ginagawa mo ay may epekto sa lahat.

Ngayon marahil ay naiisip mo na kung gaano kahalaga ang bawat isa sa pagtugon sa mga pambuong-mundo na alalahanin na natutuhan mo kanina lamang. Noong una mo silang pinag-aaralan marahil naisip mo na wala ka namang magagawa para malunasan ang mga ito, tama? Pero marami kang magagawa dito. Kailangan mo lang ang pambuong-mundo na pag-iisip at ang pagkilos na panglokal.

Kahit gaano pa man ang laki ang mga suliraning pandaigdig, ito ay malulunasan kung lahat tayo ay kikilos. Tulad ng lagaslas sa tubig, walang pagbabagong mangyayari kung hindi magsisimula sa maliliit na pagkilos. Ang paggawa ng isang bagay para sa iyong sarili, pamilya, kumunidad o bayan ay may epekto sa buong mundo sa kalaunan. Maaaring hindi ito mahalaga sa una, pero mayroon itong malaking epekto sa huli. Isipin mo na lang kung ganyan din mag-isip ang iba. Malamang hindi na masyadong magiging alalahanin ang mga pambuong-mundo na suliranin.

Talakayin muna natin ang isyu tungkol sa AIDS. Ano sa tingin mo ang pinakamabisang paraan upang malunasan ang suliraning ito? Halimbawa ay makilahok ka sa mga proyekto ng kumunidad na naglalayong itaguyod ang kamalayan sa AIDS.

Pero kailangan mong tandaan na ang bawat kumunidad ay magkakaiba. May mga paraan na maaaring tanggap ng iba pero hindi naman tanggap ng ibang kumunidad. Heto ang ilan sa mga ibang gawain na maari mong lahukan sa inyong kumunidad kasama ng iyong mga kasapi sa kumunidad:

1. Sa tulong ng iyong mga kaibigan o kamag-aral, gumawa ng mga posters tungkol sa HIV/AIDS at ipaskil ang mga ito sa mga lugar na malapit sa inyong paaralan o kung saan madali itong makikita ng mga tao.
2. Maari ka ring makipagpulong kasama ang iyong punong-guro o mga opisyaes ng barangay at ideklara ang Linggo ng Kamalayan sa AIDS sa inyong paaralan o komunidad. Pero tandaan na ang opsiyal na Araw ng Pambuong-Mundo ng AIDS ay tuwing ika-1 ng Disyembre.
3. Tuwing Linggo ng Kamalayan sa AIDS, maaari kang mag-organisa ng mga pagpupulong o *group discussions* at inyong talakayin ang HIV/AIDS.
4. Maaari mo ring tawagan ang inyong barangay health center at humingi ng mga materyales tungkol sa HIV/AIDS na puwede mong gamitin sa inyong mga talakayan. Gumawa ka nang maraming kopya ng materyales at ipamahagi mo ito sa lahat ng mga mag-aaral sa inyong paaralan o sa mga kasapi ng iyong kumunidad.
5. Maaari ka ring mag-mungkahi sa inyong mga opisyaes ng barangay na magsimulang isang timpalak na slogan-writing para mapatindi ang kanilang kamalayan tungkol sa nakakamatay na sakit. Ang sumusunod ay ilang halimbawa ng mga slogans tungkol sa AIDS:
  - a. Apektado ang lahat sa AIDS!
  - b. Panitilihin ang ating komunidad na libre sa AIDS. Alamin ang tungkol sa AIDS at iwasan ito!
  - c. Alamin ang lahat tungkol AIDS nang mapaglabanan ito!
  - d. Mag-ingat sa AIDS. Baka ikaw ang sumunod na biktima!
6. Maaari mo ring imbatahan ang ilang tagapagsalita na malawak ang kaalaman tungkol sa sakit nang ito ay matalakay nang maayos.
7. At ang huli, makipagtulungan sa iba't ibang NGOs na palawakin ang kamalayan ng mga tao tungkol sa sakit na ito.

Idagdag ang sarili mong mga mungkahi bukod sa mga nabanggit. Ngayon, alin dito ang nais mong gawin? Matapos mong pumili, ano ang susunod mong gagawin?

Mas mainam kung kasama mong magtatrabaho ang iyong mga kamag-aral o kaibigan. Magpatulong sa iyong *Instructional Manager* o kahit sinong nakakatanda. Mas maraming tao ang kasama sa gawaing ito, mas magiging madali ninyong maisasakatuparan ang inyong mga layunin at mas magiging matagumpay ang proyekto.

Pag-isipan Natin Ito

Halimbawang pagkatapos ng inyong kampanya laban sa AIDS at napansin mo na may ilang tao na hindi pa rin kumbinsado na may kinalaman sila sa suliraning ito. Ano ang susunod mong gagawin?

Totoo ito, may ilang tao na hindi madaling hikayatin. Kung mangyayari ito dapat ituloy mo ang paghihikayat hanggang ikaw ay magtagumpay. At kung lahat ay ginawa mo na pero bigo ka pa rin, okey lang. Ang importante ay ginawa mo ang papel mo.

Basahin Natin Ito

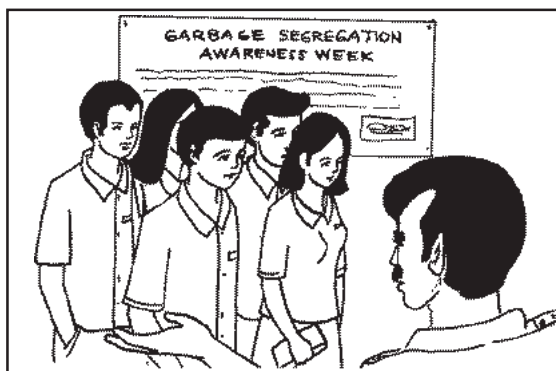
Matapos matutuhan ang mga magagawa mo upang makatulong sa paghahanap ng kalutasan sa suliraning AIDS, alam mo na ngayon ang mga paraan kung paano malulunasan ang iba pang alalahanin na pambuong-mundo na polusyon sa kapaligiran.

Sa iba ay makikita ang ilan sa mga paraan kung paano matutugunan ang suliraning ito:

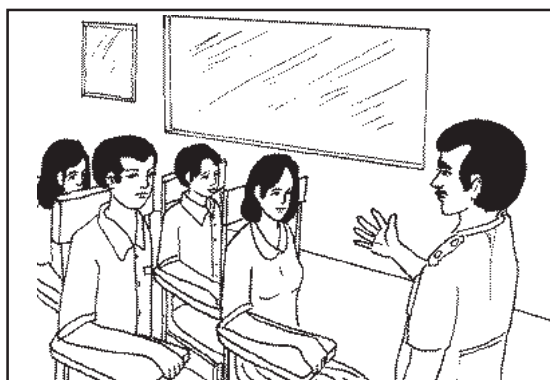
1. Sa tulong ng iyong mga kaibigan o kamag-aral, gumawa ng mga posters tungkol sa maayos na pagtapon ng basura. Ipaskil ang mga ito sa mga lugar na madaling makita sa paaralan o komunidad.

2. Maaari mong kausapin ang kapitan ng inyong barangay para ideklara ang Linggo ng Kamalayan sa Garbage Segregation sa inyong komunidad. Sa linggong ito, maari kang magpatawag ng pagpupulong o group discussions at pag-usapan ang tungkol sa problema sa waste management ng komunidad at kung paano ninyo ito malulunasan.

3. Sa tulong ng iba, maari kayong mangolekta ng mga lumang dram na puwedeng gawing basurahan na ilalagay sa bawat kanto ng inyong komunidad. Sulatan ang bawat isang lalagyan na biodegradable o di-kaya'y non-biodegradable.

4. Ikaw at iyong kapwa kasapi sa komunidad ay maaaring magtalaga ng isang grupo na magmo-monitor ng progreso ng inyong garbage segregation scheme.
5. Maaari ka ring magbigay ng mga gantimpala para sa mga bahay o kalye na nagawang tama ang paghihiwalay ng kanilang mga waste o basura.

Ano ang masasabi mo tungkol sa mga mungkahi? May iba ka bang mungkahi? Talakayin ang mga ito kasama ng iyong mga kamag-aral o Instructional Manager.

Alamin Natin ang Iyong mga Natutuhan

Anu-ano pa ang mga naiisip mong mungkahi nang sa gayon ay matugunan ang mga alalahaning pambuong-mundo na tinalakay sa modyul na ito. Isulat mo ang mga ito sa nakalaang patlang sa ibaba.

Pagkatapos ay ipakita ang iyong trabaho sa iyong *Instructional Manager*.

Tandaan Natin

- ◆ Kasama sa pandaigdig na pag-iisip at ang panglokal na pagkilos ay paggawa ng kung ano iyong magagawa upang makatulong na matugunan ang mga alalahaning pandaigdig na kinakaharap nating lahat sa ngayon.

Tapos na tayo sa modyul! Binabati kita at natapos mo ito. Nagustuhan mo ba? May natutuhan ka ba dito na kapaki-pakinabang? Isang buod ng mga mahahalagang punto ay makikita sa ibaba upang matulungan kang matandaan ang mga ito nang maayos.

Ibuod Natin

- ◆ Ang AIDS ay isang sakit na sanhi ng virus na HIV na umaatake sa immune system ng tao. Ito ay nakamamatay na sakit na apekto ang humigit-kumulang sa 20 milyong tao sa buong mundo. Ito ay karaniwang nakukuha sa di-protektadong pakikipagtalik. Maaari rin itong makuha sa pagsasalo ng HIV-infected na karayom, pagsasalin ng dugo, organ donations at ina-sa-sanggol na paglilipat habang nagbubuntis. Wala pang alam na lunas ngayon sa sakit na AIDS.
- ◆ Ang mga ilegal na paraan ng pangngisda ay maaaring maglimita sa populasyon ng isda at sumira sa mga kaligiran sa tubig. Ilang halimbawa nito ay ang pangngisda na gumagamit ng dinamita at cyanide.
- ◆ Ang mga nakalalasong dumi ay solido, likido o ukol sa gas na waste na mapanganib sa kalusugan ng tao at nakapipinsala rin ng kaligiran.
- ◆ Ang polusyon sa kapaligiran ay sanhi ng pagkakaipon ng mga mapanganib na waste sa kaligiran.
- ◆ Ang mga mina sa lupa ay mga bomba na itinanim sa ilalim ng lupa noong pangalawang Digmaang pandaigdig. Ito'y sumasabog kapag may nakatapak dito.
- ◆ Ang mga armas nukleyar ay mga armas na nagdudulot na maramihang pagkakasira.
- ◆ Ang mga alalahaning pambuong-mundo tulad ng mga isyu tungkol sa AIDS, polusyong kaligiran, at *peace and order* ay nakakaapekto sa ating lahat. Ito ang dahilan kung bakit kailangan nating makibahagi sa pagtutugon sa mga ito.
- ◆ Ang bawat isa sa atin ay kailangang magtrabaho upang matugunan ang mga alalahaning pambuong-mundo na tinalakay sa araling ito. Iyun ay kung nais nating manatili ang lahi natin sa susunod pang mga milyong taon.
- ◆ Kasama sa pambuong-mundo na pag-iisip at ang panglokal na pagkilos ay paggawa ng kung ano iyong magagawa upang makatulong na matugunan ang mga alalahaning pambuong-mundo na kinakaharap nating lahat sa ngayon.

Anu-ano ang mga Natutuhan Mo?

Sagutan nang maiksi ang sumusunod na tanong.

1. Ano ang ibig sabihin nang pandaigdig na pag-iisip at panglokal na pagkilos. Magbigay ng halimbawa kung paano ito magagawa.

---

2. Bakit pandaigdig na isyu ang HIV/AIDS?

---

3. Ano ang mga mina sa lupa? Bakit sinasabing ito ay pandaigdig na isyu?

---

4. Ano na ang nagawa ng United Nations upang matugunan ang mga pandagdig na suliranin?

---

5. Ano ang mangyayari kung ang mga tao ay hindi titigil sa paggamit ng mga ilegal na paraan ng pangangisda?

---

6. Anu-anong mga gawain ang maaaring mong gawin kasama ang mga miyembro ng iyong pamilya upang mabawasan ang inyong basura?

Ihambing ang iyong mga sagot sa *Batayan sa Pagwawasto* sa pahina 40.
Nakuha mo ba?

Batayan sa Pagwawasto

A. Anu-ano na ang mga Alam Mo? (pp.2–4)

- A. Lagyan ng (4) marka ang lahat ng isyung nakatakda dahil lahat ng ito ay pandaigdigang alalahanin.
- B.
  - 1. a
  - 2. a
  - 3. b
  - 4. b
  - 5. c
- C. Lagyan ng (4) ang sumusunod na bilang: 1,3,4,6,8,9 at 10
- D. Ang mga Pilipino ay dapat mag-alala tungkol sa AIDS dahil ang lahat ay puwedeng magkaroon nito. Katunayan, ito ang naging sanhi nang pagkamatay ng milyong katao sa buong mundo at patuloy na nakakaapekto sa mas marami pang tao.

B. Aralin 2

Subukan Natin Ito (pp. 7–8)

- 1. a
- 2. Bilugan ang sumusunod na titik: b,c,g at i
- 3. Bilugan ang sumusunod na titik: a,b,c at e
- 4. a

Magbalik-aral Tayo (pahina 12)

- 1. Ang mga ilegal na paraan ng pangingisda ay dapat ipagbawal dapat sinisira nito ang iba't ibang bodies of water; pinapatay nito ang mga maliliit na isda; sinisira nito ang mga corals, shells at iba pang kayamanang pandagat at may potensyal na panganib sa mga mangingisda na gumagawa nito
- 2. Bilugan ang sumusunod na titik: b,c at d
- 3. *Mangingisda:* Ha! Huhulihin na kita ngayon. Hindi ka makakatakas sa akin.

Isda: Parang awa niyo na, Mamang Mangingisda. Huwag kayong gumamit ng dinamita para hulihin ako. Huwag niyong sirain ang mga coral na tinitirhan ng mga kaibigan at pamilya ko. Ibibigay ko ang aking buhay upang may makain kayo pero huwag bigyan ninyo nang pagkakataon ang mga anak ko na mabuhay.

Subukan Natin Ito (pahina 15)

1. Bilugan ang sumusunod na titik: a, b, c at d
  2. Guhitan ang sumusunod na titik: a, d, e, g at h
- Bilugan ang sumusunod na titik: b, c, f, i at j

Alamin Natin ang Iyong mga Natutuhan (pp. 23–24)

- A.
  1. d
  2. f
  3. b
  4. h
  5. g
  6. e
  7. i
  8. j
  9. c
  10. a
- B.
  1. Maaari tayong abutin ng radiation na resulta ng paggamit ng armas nukleyar.
  2. Ang tubig mula sa maruruming ilog ay maaaring pumasok sa ibang anyong tubig dahil sa ang lahat ng mga ilog ay magkakasanga-sanga. Kung mangyayari ito di malayong makapasok ang dumi sa sistema ng patubig para sa mga komunidad. Marami ang magkakasakit.
  3. Asahan ang maraming bagyo sa bansa tuwing tag-ulan at mas mainit na panahon tuwing tag-araw dahil sa pagbabagong dulot ng global warming. Kung ikaw ay mag-aaral na tulad ko, malamang na makakaranas ka rin ng hirap sa pagpasok sa paaralan.

C. Aralin 2

Alamin Natin ang Iyong mga Natutuhan (pahina 29)

- A.
  1. Ito ay dahil sa maraming tao ang nasa dilim pa rin tungkol sa AIDS. Kung sapat lang ang kaalaman nila tungkol sa sakit na ito marahil mas kaunti lang ang magkakaroon nito.
  2. Maari nating sundin ang tatlong R ng waste management. Maaari din tayong lumahok sa mga proyektong kumunidad tungkol sa waste management.

D. Anu-ano ang mga Natutuhan Mo? (pp. 36–37)

1. Ibig sabihin ang tanggapin sa sarili ang mga pandaigdig na suliranin at ang paggawa sa abot nang iyong makakaya upang makatulong matugunan ang mga nasabing suliranin. Ito ay dahil sa ang lahat ng ginagawa natin may epekto hindi lamang sa sarili natin kundi sa ating kapaligiran at pati na rin sa buong mundo.
2. Ito ay dahil sa nakakaapekto ito sa mga tao sa bawat bahagi ng mundo.
3. Ang mga mina sa lupa ay mga bombang itinanim sa ilalim ng lupa na ginagamit bilang patibong ng militar. Ang paggamit nito ay sinasabing pandaigdig na isyu dahil nakakaapekto ito sa mga tao sa buong mundo lalo na sa nakaranas na sa mga nakaraang digmaan.
4. Ang United Nations ay tumutulong sa mga kasapi at di-kasaping bansa na mapanatili ang kapayapaan sa buong mundo nang sa gayon kasabay matutugunan ang mga iba't ibang suliranin.
5. Kung ang mga ito'y patuloy na ginagawa, baka sa hinaharap tuluyang maubos ang mga isda.
6. Ako at ang aking pamilya ay maaaring bumili lamang ng mga bagay na kailangan lang namin nang sa gayon nakakatulong sa pagtitipid ng mga likas na kayamanan. Maaari rin kaming mag-recycle.

Mga Sanggunian

Companion encyclopedia of geography: The environment and humankind. (1996). Solidus Ltd. London: Routledge.

Grabham, Sue (ed.) (1996). *Circling the globe- A young people's guide to counties and cultures of the world.* New York, USA: D.S. Max International, Inc.

Grolier academic encyclopedia. (1990). New Jersey: Arete Publication Company.

Manual for STD program managers. Department of Health. Manila, Philippines.

